

Наталія Самохіна,

зав. відділу НБУВ,
канд. техн. наук

Вітчизняні «Губернские ведомости» у колекції газетних видань Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського

У статті розглянуто становлення, подальший розвиток одного з видів української національної преси – місцевих періодичних газетних видань XIX – початку XX ст. На фоні тенденцій означеного історичного періоду подано загальні характеристики змісту та складу відповідних часописів, що зберігаються у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ).

К л ю ч о в і с л о в а: українська національна преса, місцеве видання, газетна періодика, друковані матеріали.

In the article the forming and developing of one of the kinds of Ukrainian national newspaper press – the local periodicals in the XIX – XX centuries are considered. These newspapers had been reflecting the official government point of view. But these editions had been presenting the historical, geographical, topographical, statistical and other materials also. The appearance of these editions furthered in 30–40 years of the XIX century to the animation of cultural activity in the province. On the background of the tendencies at this historic period the general characters of the content and the composition of the corresponding newspapers in the fund of the V. Vernadskyi National Library of Ukraine are presented.

К е у в о р д s: Ukrainian national press; local edition; newspaper periodicals; printed materials.

Розширення географії періодичних видань у 30–40-х роках XIX ст. відбулося, насамперед, за рахунок відкриття у 1838 р. газет «Губернские ведомости». Останні були на той час єдиним типом місцевого періодичного видання, де друкувалися матеріали економічного, історичного, культурно-освітнього характеру, різноманітні краєзнавчі розвідки. І що характерно, певна їх частина подавалася національною мовою. На сторінках «Губернских ведомостей» з'являлося чимало імен вітчизняних письменників і громадських діячів – Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка, М. Костомарова, Марка Вовчка, Л. Глібова та ін. [5].

Основна ідея статті – висвітлення етапів розвитку української місцевої газетної періодики у XIX – на початку XX ст. та розкриття складу найбільшої колекції часописів України, яка зберігається у НБУВ, для подальшого розвитку досліджень з питань вітчизняної преси та оптимізації системи обслуговування читачів газетною періодикою.

«Губернские ведомости» – газети офіційного характеру, що виходили в губерніях Російської імперії, у т. ч. і в Україні, протягом 1838–1917 рр. Конкретна назва «Губернских ведомостей» відповідає назві губернії («Киевские губернские ведомости», «Херсонские губернские ведомости», «Черниговские губернские ведомости» та ін.). Періодичність цих газет у різний час і в різних губерні-

ях коливалася від 1 до 6 разів на тиждень [1, 3]. Матеріали, які подавалися «Губернскими ведомостями», поділялися на офіційну й неофіційну частини. Неофіційна частина іноді видавалася самостійно і виходила частіше за офіційну. Тираж «Губернских ведомостей» – від декількох сот до кількох тисяч примірників. Редактором неофіційної частини «Губернских ведомостей», зазвичай, призначався один з губернських чиновників, офіційна частина також виходила за підписом одного з високих губернських чинів, а в цілому газета перебувала під наглядом губернатора [2, 4].

Проект видання «Губернских ведомостей» виник у 1830 р., коли влада вирішила видавати часописи у шести губерніях Російської імперії (Астраханській, Казанській, Київській, Нижньогородській, Слобідсько-Українській та Ярославській). У «Губернских ведомостях» дозволялося друкувати тільки: постанови та розпорядження; казенні оголошення; вісті; приватні оголошення. Будь-які політичні публікації заборонялися.

З 1838 р. уряд дозволив видавати «Губернские ведомости» в усіх адміністративно-територіальних одиницях імперії. Та й програма газетних видань була розширена: відтепер «Губернские ведомости» могли друкувати статті про надзвичайні події, про стан як казенних, так і приватних фабрик та заводів, про способи покращання сільсько-

го господарства, про стан промислів та торгівлі в краї, про відкриття нових навчальних закладів, історичні відомості про губернію тощо.

«Губернские ведомости» відображали офіційну точку зору, були провідниками урядової політики та ідеології. Водночас вони подавали історичні, географічні, топографічні, статистичні та інші матеріали, що значною мірою поживляло культурну діяльність у провінції. В «Губернских ведомостях» могли друкуватися вчителі, лікарі, чиновники, священики, купці, а іноді й селяни. Спочатку матеріал до друку готували також губернські статистичні комісії, а пізніше – губернські архівні комісії й комітети [4].

У перші роки існування «Губернских ведомостей» на сторінках видання переважали офіційні документи (урядові та губернські). Неофіційна частина, яка тоді називалася «Прибавлением», з'являлася нерегулярно. Дуже часто брак літературних сил, свавілля губернських властей привозили до того, що неофіційна частина газети занепадала або навіть зникала на деякий час. І все-таки неофіційна частина в окремих «Губернских ведомостях» набула великого суспільного значення. Особливо це стає помітним у середині 40-х років ХХ ст. У цей час остаточно складається характер неофіційної частини «Губернских ведомостей», у багатьох з них навіть публікуються програми цих видань.

У «Прибавлениях», різних за обсягом, друкувалися як офіційні документи (ціни, такси, списки осіб, які мають право голосу, відомості про бюджети міст, постанови земських установ, торгові постанови, списки населених міст, положення про вибори до Думи, оголошення), так і матеріали краєзнавчого, медичного, освітнього, історичного характеру: «О простом способе закаливаеть лемехи, резцы плугов и сох», «Средства для предохранения людей от ознобления и замерзания», «Средство против зубной боли», «Об отличительных чертах и преимуществах русского образования», «Милосердие императора Петра I» – «Подольские губернские ведомости», 1839 р.; «Об умственном образовании детского возраста» – «Херсонские губернские ведомости», 1842 р. «Прибавления» до «Полтавских губернских ведомостей» № 7 (від 12 лютого 1844 р.) друкують цікавий матеріал «О пользе уездных публичных библиотек»; № 45 (від 4 листопада 1844 р.) – «О первом в России училище для воспитания девиц» (у 1086 р. Анна Всеволодівна, онука Великого князя Ярослава, та правнучка Рівноапостольного князя Володимира, заснувала у Києві перше училище для виховання дівчат.

Воно було справді першим і не тільки в Київській Русі, але й у всій Європі).

«Прибавления» до «Губернских ведомостей» видавалися майже впродовж усього часу існування видань, але особливо активно вони заявили про себе лише в середині ХІХ ст.

У «Губернских ведомостях» (як в офіційній, так і в неофіційній частинах) часто друкувалися документи і матеріали на історичну тематику. Так, «О древнем управлении в России», «Краткий очерк мифологии славян» друкують «Подольские губернские ведомости» 1857 р. Біографії М. В. Гоголя був присвячений матеріал «Киевских губернских ведомостей» за 14 листопада 1853 р. під назвою «Хуторок близ Диканьки». Офіційна частина «Киевских губернских ведомостей» за 11 жовтня 1846 р. вміщує оголошення Ради Імператорського Університету св. Володимира про відкриття з 1-го жовтня публічних лекцій з технічних наук: практичної механіки, технічної хімії, технології та сільського господарства. У неофіційній частині «Киевских губернских ведомостей» за 5 вересня 1853 р. вміщено відомості про те, що Університет св. Володимира складається з чотирьох факультетів: історико-філологічного, фізико-математичного, юридичного та медичного. Крім того факультет фізико-математичний поділяється на розряди: наук природничих і наук математичних. Цього ж року газета подає «Очерк постепенного учреждения типографий в России», матеріал «Литва до соединения и в соединении с Польшею», а також інформацію про встановлення у Києві пам'ятника Великому князю Володимиру на Олександрівській горі.

Слід зазначити, що в багатьох газетах переважали малоцікаві відомості, на їх сторінках домінувала пропаганда офіційної ідеології. Крім того, суворі заборона на політичні виступи відривала «Губернские ведомости» від повсякденного громадського життя. Багато з них задовольняються передруками з інших газет (наприклад, «Херсонские губернские ведомости» за 1842 р. подають «Генеалогический альманах дворянских фамилий в России» із газети «Северная пчела» № 228 за 1842 р.). Водночас деякі «Губернские ведомости» протягом всього свого існування сумлінно виконували функції збирання, первинної обробки й друкування історичних та сучасних даних про свої губернії.

І все-таки матеріали, розміщені в неофіційній частині газет, – історичні, бібліографічні відомості, театральна хроніка, наукові та економічні повідомлення – часто викликали неабиякий інтерес. Йдеться, насамперед, про публікації «Подольских губер-

нских ведомостей» за 1857 р.: «Железные дороги», «Открытие русского каучука», «Одежда и пища с научной стороны», «О необходимости труда», «Домашняя медицина», «О кометах» та ін.; «Вольнских губернских ведомостей» за 1857 р. «Значение природы в государственном хозяйстве» та ґрунтовний філософський нарис «Богатство».

Якщо говорити про неофіційну частину «Киевских губернских ведомостей», то тут за 1845 р. було вміщено історичні публікації про відомі бібліотеки світу, зокрема про Александрійську (Єгипет) та Ватиканську (Італія) бібліотеки; за 1846 р. у першому розділі неофіційної частини «Русская и иностранная словесность» подається «Историческое обозрение городов Киевской губернии с их окрестностями», а з № 30 (за 26 липня 1846 р.) було розпочато друкування повісті Едгара По «Золотой жук». За 1848 р. друкуються матеріали «О поземельном владении и отношениях между помещиками и крестьянами в Венгрии, Трансильвании, Кроации и Банате»; з питань бджільництва: «О благотворительном влиянии меда и воска на наше здоровье», «О способах и мерах к восстановлению пчеловодства», а також наукові та історичні статті «Несколько слов о магнетизме», «Древняя история охоты», «О питательных свойствах хлеба». У газеті за 2 жовтня 1848 р. натрапляємо на публікацію «Учреждение крестьянской сберегательной кассы в помещичьих имениях».

Привертають увагу і матеріали в «Черниговских губернских ведомостях» за 1853 р.: «О путешествии Императрицы Елисаветы Петровны в Киев в 1744 году»; «Выгодно ли нам употреблять паровые машины»; «Народное предание о гайдамаках». Спочатку 1860 р. у кількох номерах ця ж газета друкує статті М. Ісаєнка про місто Батурин (історія, етнографія, фольклор тощо), а з номера в номер матеріали з народного фольклору «Памятники украинской словесности».

Поряд з пропагандою релігії, офіційної ідеології газети займалися розповсюдженням господарських, медичних, юридичних знань, корисних для селян. Особливо цим вирізнялися «Полтавские губернские ведомости». Так, протягом 1850 р. у рубриці «Хозяйственные заметки» друкуються корисні поради з багатьох питань городництва, сільського господарства; у рубриці «О некоторых лесных деревьях» – корисні відомості про породи дерев; постійна рубрика «Метеорология» подає докладну інформацію про погоду (прогноз, порівняльний аналіз даних температур за багато років тощо).

Значне місце у «Губернских ведомостях» займали

й бібліографічні відомості. Наприклад, у «Киевских губернских ведомостях» (№ 14, 3 квітня 1848 р.) повідомлялося про вихід у світ «Краткой Европейской Метрологии» Ф. Петрушевського, книги «Упрощение Русской грамматики» К. М. Кодинського, а в «Киевских губернских ведомостях» за 1845 р., у рубриці бібліографічних відомостей, надруковано повідомлення про надходження до книжкового магазину С. Литова твору І. Калашникова «Автомат» (2 частини, СПб., 1841). Розміщено і оголошення про вихід нової книги «Обозрение Кисва в отношении к древностям», виданої при сприянні київського губернатора І. І. Фундуклея («Киевские губернские ведомости» за 1848 р.). «Вольнские губернские ведомости» (№ 30 за 1857 р.) знайомлять зі змістом та позитивними відгуками на книгу Ф. Федорова «Арифметика в вопросах и ответах».

На сторінках «Губернских ведомостей» нерідко з'являлися й твори українських письменників. Зокрема, у «Черниговских губернских ведомостях» (№ 25, 28, 29 за 1853 р.) вміщено байки «Лев та вовк», «Хазяїн та шкапа», «Тросженець», «Охрімова свита», «Два куми» Леоніда Глібова.

Слід зазначити, що і в 60-х роках ХІХ ст. «Губернские ведомости» як офіційний орган губернського уряду не стають серйозною громадською силою, хоча ці газетні видання в основному із співчуттям зустріли земську реформу. Скориставшись порівняно більшою свободою друку, багато газет почали публікувати в неофіційній частині, крім історичних матеріалів, бібліографічних відомостей, театральної хроніки, ще й актуальні наукові та економічні матеріали, у т. ч. статті й нотатки про звільнення селян від кріпацтва, з'явилися і статті політичного характеру. Звернення до сучасності спричинило зміну форми газетних матеріалів: постійними стали передові статті, рецензії, фейлетони, іноземна і внутрішня хроніка. Подаючи дедалі більше живого сучасного матеріалу, багато «Губернских ведомостей» стали відігравати досить помітну роль у житті провінції. Але це не входило в плани уряду, який намагався відгородити друковане видання від участі в громадських справах. До деяких газет застосовуються санкції. Головне управління з питань друку видало розпорядження піддавати цензурі неофіційну частину «Губернских ведомостей». Хоча у другій половині 60-х рр. було дозволено публікувати політичні, юридичні та інші матеріали, взяті тільки з офіційних джерел. Ці зміни були закріплені урядовою програмою для неофіційної частини «Губернских ведомостей», затвердженою 1871 р. Згідно з цим документом, відповідні газетні видан-

ня зобов'язані були в неофіційній частині займатися висвітленням головним чином місцевих проблем (статистичних, етнографічних, історичних), а також повідомляти різноманітні корисні для місцевого населення відомості (судові, земські, сільськогосподарські та ін.). Заборонялося друкувати: статті, які містили різкі заяви й судження стосовно фактів й питань, що розглядалися; статті полемічні, гумористичні; матеріали, передруковані з приватних видань; анекдоти, фейлетони тощо [4, 5].

Виконання цієї програми забезпечувалося жорсткою цензурою, тому й не випадково багато «Губернских ведомостей», які користувалися популярністю, починають занепадати. А із зародженням і розвитком у провінції приватної преси роль «Губернских ведомостей» дедалі більше обмежується друком офіційних документів та історико-краєзнавчих матеріалів. Усілякі спроби вийти за рамки програмних вказівок уряду і друкувати серйозні матеріали на сучасні теми, передові статті, рецензії, оповідання заборонялися цензурою.

Деякі редактори «Губернских ведомостей», намагаючись знайти вихід із становища, що склалося, переводили газети у режим щоденного видання. Спроби конкурувати зі щоденними приватними газетами є показовими після скасування у 1881 р. цензури для «Губернских ведомостей». Так, «Харьковские губернские ведомости» у 80-х роках ХІХ ст. видавалися як щоденна політична газета. Використовуючи дозвіл друкувати телеграми Північного телеграфного агентства, «Губернские ведомости» вміщували внутрішні й міжнародні політичні новини, місцеву хроніку, бібліографію.

Початок ХХ ст. – період швидкого згасання «Губернских ведомостей». Неофіційний відділ скорочується, а в багатьох газетах він взагалі зникає, видання майже повністю заповнюються офіційним матеріалом. Більшість «Губернских ведомостей» припинили своє існування після Лютневої революції 1917 р.

«Волинские губернские ведомости» – видавалися у 1838 – 1917 рр. у Житомирі; щотижнево, з 1867 р. – 3 рази на тиждень, з 1872-го – 2 рази, з 1892-го – 3 рази на тиждень. У газетному фонді НБУВ представлені за 1839, 1841, 1852–1859, 1862, 1865–1870, 1872, 1882, 1884, 1889–1891, 1893, 1896–1902, 1906–1910, 1912–1916 рр.

«Киевские губернские ведомости» – виходили у 1838–1917 рр.; щотижнево, з 1865 р. – 2 рази на тиждень, з 1866-го – 3 рази на тиждень. У газетному фонді НБУВ представлені за: майже весь період 1838–1886, 1890, 1892, 1895, 1897, майже за весь період 1899–1917 рр.

«Подольские губернские ведомости» – видавалися у 1838 – 1917 рр. у Кам'янці-Подільському; щотижнево, з 1885 р. – 2 рази на тиждень, з 1898-го – щоденно, з 1900-го – 2 рази на тиждень. У газетному фонді НБУВ представлені за 1839, 1846, 1849, 1851–1880, 1883, 1887, 1890, 1892, 1896–1915 рр.

«Полтавские губернские ведомости» – виходили у 1838–1917 рр.; щотижнево, з 1866 р. – 2 рази на тиждень, з 1895-го – щотижнево, з 1896-го – 2 рази на тиждень, з 1897-го – щоденно, з 1911-го – 2 рази на тиждень. У газетному фонді НБУВ представлені за 1844–1858, 1866–1876, 1885–1886, 1893–1896, 1906, 1909 рр.

«Харьковские губернские ведомости» – виходили у 1838–1916 рр.; щотижнево, з 1866-го – 2 рази на тиждень, з 1868-го – 3 рази, з 1870-го – 4 рази на тиждень, з 1874-го – щоденно. У газетному фонді НБУВ представлені за 1847, 1861, 1862, майже весь період 1872–1878, 1893, 1895–1898, 1902, 1910, 1913, 1915, 1916–1917 рр.

«Херсонские губернские ведомости» – виходили у 1838 – 1918 рр. в Одесі; щотижнево, з 1865 р. – 2 рази, з 1904-го – 3 рази на тиждень. У газетному фонді НБУВ представлені за 1840–1841, 1847–1848, 1850–1853, 1857, 1863, 1865, 1869–1870, 1872, 1876, 1884, 1887, 1890, 1891, 1897–1899, 1905–1906, 1909–1916 рр.

«Черниговские губернские ведомости» – видавалися у 1838–1917 рр.; щотижнево, з 1886 р. – 2 рази на тиждень, з 1894-го – щоденно, з 1907-го – 2 рази на тиждень. У газетному фонді НБУВ представлені за 1846, 1850, 1864, майже весь період 1867–1879, 1883, 1885, 1887, 1897–1899, 1905, 1906, майже весь період 1910–1916 рр.

Список використаної літератури

1. Библиография русской периодической печати 1703 – 1900 гг. [Текст] : материалы для истории русской журналистики / сост. и изд. Н. М. Лисовский. – Петроград : Типография Акц. Общ. Тип. Дела, 1915. – 1067 с.
2. Животко, А. П. Історія української преси [Текст] / А. П. Животко. – К. : Наук.-вид. центр «Наша культура і наука», 1999. – 360 с.
3. Каталог дореволюційних газет, що видавалися на Україні 1822–1916 рр. Публікація фондів ЦНБ АН УРСР [Текст] / уклад. : О. М. Пузирьова [та ін.]; ред. Т. Ю. Лещенко. – К., 1971. – 183 с.
4. Русская периодическая печать 1702–1894 гг. [Текст] : справ. / под ред. А. Г. Дементьева, А. В. Запалова, М. С. Черпахова. – М. : Изд-во политич. лит-ры, 1959. – 836 с.
5. Федченко, П. М. Преса та її попередники : Історія зародження й основні закономірності розвитку [Текст] / П. М. Федченко. – К. : Наук. думка, 1969. – 351 с.